

I. Проблеми систематизації цивільного законодавства

Володимир Луць

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (м. Київ, Україна)
11gaua363@gmail.com

УДК 347.19

ДО ІСТОРІЇ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (2003 р.)

АНОТАЦІЯ. У статті аналізуються важливі історичні аспекти процесу розробки та прийняття Цивільного кодексу України 2003 р. (ЦК України).

Метою статті є відтворення передумов та історичних етапів розробки та прийняття ЦК України як основного акта цивільного законодавства.

Вказано, що для оновлення кодифікованого законодавства у приватноправовій сфері розпорядженням Міністерства юстиції України було створено три робочі групи по розробці проектів Цивільного, Сімейного та Господарського кодексів, які працювали незалежно одна від одної, що згодом призвело до певних розбіжностей у законодавчому вирішенні низки актуальних питань правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин, зокрема за Цивільним та Господарським кодексами.

Водночас згадано й про існування дискусій між “цивілістами” і “господарниками” у процесі розробки відповідних кодифікованих актів з приводу визначення природи та галузевої приналежності корпоративних правовідносин, а отже, і щодо предмета їх регулювання нормами цивільного чи господарського права.

Зазначається, що основним завданням на перших етапах розробки проекту важливо було визначитися з концепцією нового ЦК України, яка мала вигляд багаторівневої системи, в якій на верхньому щаблі містилися її макроскладові (ідея природного приватного права, співвідношення природного права та закону, верховенство права у приватноправовій сфері тощо), а на нижніх – теорії окремих інститутів, їх частин та окремих положень.

При визначенні в ЦК України предмета регулювання цивільного права важливим виявилось питання щодо співвідношення його з іншими галузями приватного права, зокрема сімейним правом.

Вказується, що у структурі проекту ЦК України (книга восьма) передбачалися деякі положення щодо міжнародного приватноправового регулювання цивільних

відносин за участю іноземного елемента. Однак цю частину проекту було вилучено на останньому етапі проходження його у Верховній Раді України.

Як зазначає автор, 5 червня 1997 р. проект ЦК України було прийнято у першому читанні (“за” проголосувало 230 народних депутатів). І лише 16 січня 2003 р. ознаменувалося датою прийняття цього вкрай важливого для України законодавчого акта – ЦК України.

Ключові слова: Цивільний кодекс України; історія прийняття; розробка законодавства; норма права; цивільні відносини; концепція правового регулювання.

З проголошенням України суверенною та незалежною державою постало завдання щодо формування її власної національної правової системи і, зокрема, оновлення цивільного законодавства. Прийнятий у 1963 р. Цивільний кодекс УРСР уже не відповідав новим викликам часу – умовам переходу економіки на ринкові засади та демократизації усіх сфер життя суспільства. Отже, нагальною стала потреба в розробці нового Цивільного кодексу як основного акта цивільного законодавства України.

Метою дослідження є відтворення передумов та історичних етапів розробки та прийняття Цивільного кодексу України 2003 р. (далі – ЦК України)¹ як основного акта цивільного законодавства.

У 1992 р. за розпорядженням Міністерства юстиції України було створено три робочі групи по розробці проектів ЦК України, Сімейного кодексу України (далі – СК України)² та Господарського кодексу України (далі – ГК України)³, які працювали незалежно одна від одної. Це згодом призвело до певних розбіжностей у законодавчому вирішенні низки актуальних питань правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин, зокрема за ЦК України та ГК України.

До складу робочої групи по розробці проекту ЦК України було включено 26 осіб із числа провідних цивілістів – науковців та практиків. Оскільки така кількість учасників створювала певні ускладнення в опрацюванні матеріалів, склад робочої групи було скорочено до 12 осіб. До неї увійшли доктори юридичних наук, професори О. Пушкін, А. Довгерт, Н. Кузнецова, Д. Боброва, В. Луць, Я. Шевченко, З. Ромовська, М. Сібільов, О. Підпригора, В. Мусіяка, доцент В. Калакура. Загальне керівництво роботою групи в різний час здійснювали міністри юстиції України В. Онопенко та С. Головатий. Наукове керівництво роботою групи здійснювали професори О. Пушкін, О. Підпригора, А. Довгерт.

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 24.12.2018).

² Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>> (дата звернення: 24.12.2018).

³ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 24.12.2018).

Володимир Луць

На перших етапах розробки проекту важливо було визначитися з концепцією нового ЦК України. Як відзначав А. Довгерт, концепція кодифікації цивільного права була вибудована протягом 90-х років і мала вигляд багаторівневої системи, в якій на верхньому щаблі містилися її макроскладові (ідея природного приватного права, співвідношення природного права та закону, верховенство права у приватноправовій сфері, система та принципи приватного права, структура позитивного (писаного) приватного права та ЦК України, універсалізм природного і писаного приватного права, зокрема, адаптація приватного права України до відповідного права Європейського Союзу тощо), а на нижніх – теорії окремих інститутів, їх частин та положень. Так, закріплені у новому ЦК України принципи цивільного права (добросовісності, справедливості, розумності) якраз і є принципами природного права, на яких базується структура позитивного права⁴.

Залежно від наукових інтересів кожного члена робочої групи науковий керівник визначав завдання щодо підготовки окремих розділів чи частин проекту, які згодом обговорювалися на засіданні групи. Важливими в опрацюванні підготовлених матеріалів кодексу були цінні поради вчених і практиків Німеччини, Нідерландів, Канади, США, Швейцарії та деяких інших країн. У структурі проекту ЦК України знайшли місце і деякі положення Модельного Цивільного кодексу країн СНД, у підготовці якого взяли участь також українські цивілісти⁵.

Велику допомогу в технічному оформленні та редагуванні матеріалів проекту надавали співробітники Української правничої фундації.

Робота над проектом ЦК України фактично була завершена у 1996 р. Після прийняття Конституції України 1996 р. була доопрацьована книга друга проекту “Особисті немайнові права фізичних осіб”. Документ був готовий для передачі до Верховної Ради України.

Пам’ятною залишилася зустріч розробників проекту ЦК України з тодішнім Президентом України Л. Кучмою. А. Довгерт представив Президенту України розробників кодексу і навів приклад того, як приймався Цивільний кодекс у Франції 1804 р. (Кодекс Наполеона). З історичних джерел відомо, що створений комісією з чотирьох осіб проект кодексу був переданий до Державної ради, на 67 (із 102) засідань якої головував і брав активну участь в обговоренні проекту сам Наполеон. На засіданнях Держради він постійно зіставляв юридичне і життєве, миттєво вхо-

www.pravoua.com.ua

⁴ Анатолій Довгерт, ‘Концепція кодифікації приватного права України’ (2018) Приватне право і підприємництво. Вибрані праці 18.

⁵ Анатолій Довгерт та Наталія Кузнецова, ‘Участь українських цивілістів у підготовці модельного цивільного законодавства’ [1997] 1(6) Українське право 117-121.

плював суть абстрактних норм, різко обривав непотрібні суперечки та знову надавав дискусії практичний і наочний характер⁶.

Після такої історичної довідки Л. Кучма запитав: “А скільки розробників працювало над підготовкою проекту Цивільного кодексу України?”. Йому відповіли: “12 осіб”. Тоді він сказав: “Вважайте мене тринадцятим членом вашої групи”. Президенту України вручили проект нового ЦК України з надією, що він як суб’єкт законодавчої ініціативи швидко подасть його на обговорення до Верховної Ради України. Але сподівання були марні: цьому документу до свого завершення судилося ще понад 6 років долати перепони у парламентських кабінетах.

У грудні 1996 р. проекти ЦК України і ГК України були надані для обговорення у Верховній Раді України. Оскільки між цими проектами виявилися істотні розбіжності з низки питань правового регулювання відносин в економічній сфері, була створена погоджувальна комісія з представників обох робочих груп для усунення цих розбіжностей. Із деяких питань учасникам цієї комісії вдалося досягти певного компромісу. Так, у ч. 1 ст. 175 ГК України зазначено:

Майново-господарськими зобов’язаннями визнаються цивільно-правові зобов’язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов’язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов’язаної сторони виконання її обов’язку.
Майнові зобов’язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України⁷.

Проте досягти повної узгодженості положень між ЦК України та ГК України учасникам погоджувальної комісії так і не вдалося. Це певною мірою обумовлювалося різними підходами авторів до регулювання майнових відносин в економіці за “цивілістичною” концепцією і концепцією так званого “господарського права”. Так, наприклад, якщо за ч. 2 ст. 883 ЦК України ‘за невиконання або неналежне виконання обов’язків за договором будівельного підряду підрядник сплачує неустойку, встановлену договором або законом, та відшкодовує збитки в повному обсязі’⁸ (так звана “штрафна неустойка”), то відповідно до ч. 1 ст. 322 ГК України:

⁶ Євген Харитонов та Олена Харитонova, *Приватне право як концепт: пошук парадигми: монографія* (Фенікс 2014) 385.

⁷ Господарський кодекс України (н 3).

⁸ Цивільний кодекс України (н 1).

Володимир Луць

За невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором підряду на капітальне будівництво винна сторона сплачує штрафні санкції, а також відшкодовує другій стороні збитки (зроблені другою стороною витрати, втрату або пошкодження її майна, недержані доходи) в сумі, не покритій штрафними санкціями (так звана “залікова неустойка”), якщо інший порядок не встановлено законом⁹.

Виникає запитання, яка із зазначених норм підлягає застосуванню у разі порушення підрядником своїх зобов'язань за договором будівельного підряду (договору підряду на капітальне будівництво)?

Дискусії між “цивілістами” і “господарниками” нині знову пожвавилися з приводу визначення природи та галузевої приналежності корпоративних правовідносин, а отже, і щодо предмета їх регулювання нормами цивільного чи господарського права.

Ю. Жорнокуй виокремлює три основні підходи до визначення місця корпоративних правовідносин, згідно з якими ці правові зв'язки вважаються господарськими, комплексними цивільними та цивільними відносинами¹⁰.

За першим підходом представники науки господарського права обстоюють позицію про домінування у корпоративних відносинах господарського елемента. Так, В. Щербина вважає, що корпоративні відносини є специфічним видом відносин у сфері господарювання, які за своєю природою є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності¹¹. На думку О. Вінник, корпоративні відносини є комплексними, оскільки в них поєднуються елементи різної галузевої приналежності: трудових, суто цивільних, земельних тощо, але консолідуючим ядром цих відносин є господарсько-правова складова¹². Таку окрему позицію в цьому питанні займають О. Беляєвич, А. Мягкий, які внутрішньогосподарські відносини між самим суб'єктом (товариством) та його учасниками – власниками корпоративних прав розглядають як відносини корпоративного управління¹³.

З-поміж інших поглядів на правову природу корпоративних відносин доречно навести думку В. Кравчука про те, що правова природа окремих

⁹ Господарський кодекс України (н 3).

¹⁰ Юрій Жорнокуй, “Правова природа корпоративних відносин: сучасний етап розвитку доктрини” в *Спогади про Людину, Вченого, цивіліста-епоху (до 85-річчя від дня народження академіка Ярослави Миколаївни Шевченко)* (Артек 2017) 99.

¹¹ Валентин Щербина, *Суб'єкти господарського права: монографія* (Юрінком Інтер 2008) 26.

¹² Оксана Вінник, *Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин* (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф Г Бурчака Національної академії правових наук України 2018) 18-26.

¹³ Олена Беляєвич та Андрій Мягкий, *Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія* (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф Г Бурчака Національної академії правових наук України 2017) 52.

видів корпоративних відносин може мати зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий характер¹⁴.

Звичайно, господарське товариство (корпорація), як і будь-який суб'єкт права, може перебувати у різних правовідносинах з іншими особами, що регулюються нормами відповідних галузей законодавства: цивільного, земельного, адміністративного, фінансового тощо, але ці відносини не можуть вважатись корпоративними.

Звертаючись до легального визначення корпоративних відносин і корпоративних прав, що дається у ст. 167 ГК України, слід зазначити, що корпоративні відносини виникають, змінюються або припиняються з приводу корпоративних прав між господарською організацією та її учасниками, а також між самими учасниками, які мають частку у статутному фонді (майні) цієї організації. Корпоративні права учасника включають правомочності на участь цього учасника в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Стосовно господарських товариств, то їх учасники, крім зазначених вище правомочностей, відповідно до ст. 116 ЦК України, мають права:

<...> 3) вийти у встановленому порядку з товариства;

4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом;

5) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом.

2. Учасники господарського товариства можуть також мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом¹⁵.

Крім того, відповідно до ст. 117 ЦК України:

1. Учасники господарського товариства зобов'язані:

1) додержуватися установчого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів;

2) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції) у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом;

¹⁴ Володимир Кравчук, *Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики* (Істина 2005) 8-9.

¹⁵ Цивільний кодекс України (н 1).

Володимир Луць

3) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

2. Учасники господарського товариства можуть також мати інші обов'язки, встановлені установчим документом товариства та законом. Названим правам та обов'язкам учасників кореспондують обов'язки та права господарської організації (товариства) як суб'єктів корпоративних відносин¹⁶.

Аналіз суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять зміст корпоративних відносин між господарською організацією та її учасниками, дає підстави для висновку, що корпоративні відносини є цивільно-правовими, а система правових норм та інших соціальних регуляторів цих відносин становить підгалузь цивільного права¹⁷.

Як справедливо зазначає І. Спасибо-Фатєєва, цивілістична природа корпоративних відносин очевидна, якщо давати їх аналіз із класичного підходу, тобто з позиції цивілістики. Ці відносини побудовані на дозвільному підході до їх регулювання, адже законом передбачається цілий спектр можливостей врегулювання на локальному рівні тих чи інших аспектів; майнова самостійність учасників корпоративних правовідносин проявляється у тому, що в кожного з учасників є свій об'єкт права – акція або частина в статутному капіталі, щодо яких вони можуть здійснювати звичайні функції, як із будь-яким іншим об'єктом цивільного права – передавати, заповідати тощо, а в корпорації свій об'єкт прав – майно; право на захист також має аналогічні прояви в корпоративних відносинах, як у цивільних; учасники корпоративних відносин незалежні у вираженні своєї волі; вони не мають підпорядкування, а навпаки, у них наявні вільне і рівне вираження суб'єктів¹⁸.

В оцінці юридичної природи та місця корпоративного права у близькій з Україною правовій системі варто посилатися на думку фахівців із зарубіжних країн. Зокрема, Є. Богданов вважає:

<....> корпоративне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють майнові, особисті цивільно-правові організаційні відносини, пов'язані з участю в корпоративних організаціях або управлінні ними. Корпоративне право за своїм соціальним значенням і роллю в цивільному обороті, за обсягом нормативного матеріалу та його системною організацією являє собою підгалузь цивільного права¹⁹.

¹⁶ Цивільний кодекс України (н 1).

¹⁷ Володимир Луць, 'Корпоративне право – підгалузь цивільного права України' в *Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія* (Супрун В П 2017) 13.

¹⁸ Інна Спасибо-Фатєєва, 'Цивільний та Господарський кодекси як основні джерела корпоративного права' в *Корпоративне право України: підручник* (Юрінком Інтер 2010) 36-39.

¹⁹ Евгений Богданов, 'Место корпоративного права в российской правовой системе' (2016) 3 Журнал предпринимательского и корпоративного права.

Корпоративні відносини включені до предмета регулювання цивільного законодавства Російської Федерації нарівні з речовими, зобов'язальними та іншими цивільно-правовими відносинами (ст. 1 Цивільного кодексу Російської Федерації).

У літературі була висловлена пропозиція у ч. 1 ст. 1 ЦК України прямо зазначити, що корпоративні відносини входять у предмет цивільно-правового регулювання. Але тоді необхідно змінювати структуру ч. 1 ст. 1 і конкретно зазначити ще й інші відносини, що регулюються цивільним законодавством: речові, зобов'язальні, інтелектуальної власності, спадкові тощо. А чи варто це робити? Предмет цивільного права як галузі українського права сформульовано чітко і ясно: це особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

Корпоративні відносини відповідають загальним ознакам цивільних правовідносин, оскільки містять як майнові, так і особисті немайнові елементи (корпоративні права та обов'язки), що виникають, здійснюються на засадах, властивих цивільному праву.

У зв'язку з прийняттям Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” ст. 100 ЦК України було змінено, а ч. 1 цієї статті в початковій редакції ‘право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі’ не обґрунтовано вилучено з ЦК України. Тим самим поставлено під сумнів важливий принцип корпоративного законодавства щодо єдності, нерозривності майнових та особистих немайнових (організаційних) складових у змісті суб'єктивного корпоративного права.

При визначенні в ЦК України предмета регулювання цивільного права важливим виявилось і питання щодо співвідношення його з іншими галузями приватного права, зокрема сімейним правом.

Коли закінчилася підготовка проектів ЦК України і СК України, на спільному засіданні обох робочих груп було прийнято рішення включити СК України до проекту ЦК України книгою шостою “Сімейне право”. Однак З. Ромовська, яка в той час була народним депутатом, подала свій проект СК України, який був прийнятий Верховною Радою України 10 січня 2002 р. Отже, із проекту ЦК України книга шоста “Сімейне право” була вилучена.

СК України містить чимало нових положень (новел), які були невідомі попередньому сімейному законодавству: надано поняття “сім'я”; сформульовано загальні засади регулювання сімейних відносин; розширено коло осіб, які не можуть перебувати в одній шлюбній парі; закріплено презумпцію правозгідності шлюбу; вперше законодавчо визначено пра-

Володимир Луць

ва на материнство і батьківство; надано подружжю право на укладення аліментного договору; визначено право спільної сумісної власності, придбане особами, які проживають у так званому цивільному шлюбі; заборонено фізичне покарання дітей; змінено концепцію таємниці усиновлення та ін.²⁰.

У літературі з сімейного права триває дискусія з приводу того, чи є воно складовою цивільного права, чи самостійною галуззю права. За предметом і методом регулювання сімейних відносин сімейне право близьке до цивільного. Саме цим обумовлена можливість застосування до регулювання сімейних відносин ЦК України. Так, якщо майнові відносини між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані СК України, вони регулюються відповідними нормами ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин (ч. 1 ст. 8 СК України)²¹. Слід підтримати позицію тих дослідників, які обґрунтовують самостійність сімейного права у правовій системі України²².

У структурі проекту ЦК України (книга восьма) передбачалися деякі положення щодо міжнародного приватноправового регулювання цивільних відносин за участю іноземного елемента. Але цю частину проекту було вилучено на останньому етапі проходження його у Верховній Раді України. Малося на увазі, що згодом буде прийнятий спеціальний Закон “Про міжнародне приватне право”, який повніше регулюватиме приватноправові відносини у цій сфері (прийнято у червні 2005 р.).

Під час проходження проекту ЦК України у Верховній Раді України створювалися тимчасові спеціальні комісії з доопрацювання проекту. 5 червня 1997 р. проект ЦК України було прийнято у першому читанні (“за” проголосувало 230 народних депутатів). І лише 16 січня 2003 р. ознаменувалося датою прийняття цього вкрай важливого для України законодавчого акта – Цивільного кодексу як основного акта цивільного законодавства України.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Economic Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (accessed: 24.12.2018) (in Ukrainian).

www.pravola.com.ua

²⁰ Зорислава Ромовська, *Час вибрав мене: право, юридична публіцистика, спогади, есе* (Прецедент 2018) 466-9.

²¹ Сімейний кодекс України (н 2).

²² Вікторія Кожевнікова, *Теоретико-методологічні засади обмеження особистих немайнових та майнових прав суб'єктів сімейних відносин: монографія* (Підручники і посібники 2016) 74.

2. Simeinyi kodeks Ukrainy [The Family Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>> (accessed: 24.12.2018) (in Ukrainian).
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (accessed: 24.12.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

4. Belianevych O ta Miahkyi A, *Korporatyvne upravlinnia za zakonodavstvom Ukrainy: teoretyko-prykladni problemy: monohrafiia* [Corporate Governance under the Legislation of Ukraine: Theoretical and Applied Problems: Monograph] (Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F H Burchaka Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 2017) (in Ukrainian).
5. Kharytonov E ta Kharytonova O, *Pryvatne pravo yak kontsept: poshuk paradyhmy: monohrafiia* [Private Law as a Concept: the Search for a Paradigm: Monograph] (Feniks 2014) (in Ukrainian).
6. Kozhevnikova V, *Teoretyko-metodolohichni zasady obmezhenia osobystykh nemainovykh ta mainovykh prav subiektiv simeinykh vidnosyn: monohrafiia* [Theoretical and Methodological Principles of Limitation of Personal Non-property and Property Rights of Subjects of Family Relations: Monograph] (Pidruchnyky i posibnyky 2016) (in Ukrainian).
7. Kravchuk V, *Korporatyvne pravo. Naukovo-praktychnyi komentar zakonodavstva ta sudovoi praktyky* [Corporate Law. Scientific and Practical Commentary on Legislation and Jurisprudence] (Istyna 2005) (in Ukrainian).
8. Romovska Z, *Chas vybrav mene: pravo, yurydychna publitsystyka, spohady, ese* [Time Chose Me: Right, Legal Journalism, Memories, Essay] (Pretsedent 2018) (in Ukrainian).
9. Shcherbyna V, *Subiekty hospodarskoho prava: monohrafiia* [Subjects of Economic Law: Monograph] (Iurinkom Inter 2008) (in Ukrainian).
10. Vinnyk O, *Problemy pravovoho rehuliuvannia korporatyvnykh i partnerskykh vidnosyn* [Problems of Legal Regulation of Corporate and Partner relations] (Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F H Burchaka Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 2018) (in Ukrainian).

Edited books

11. Luts V, 'Korporatyvne pravo – pidhaluz tsyvilnoho prava Ukrainy' ['Corporate Law – a Subdivision of Civil Law of Ukraine'] v *Korporatyvne pravo Ukrainy: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia* [Corporate Law of Ukraine: Issues of Theory and Practice: Monograph] (Suprun V P 2017) (in Ukrainian).
12. Spasybo-Fatieieva I, 'Tsyvilnyi ta Hospodarskyi kodeksy yak osnovni dzherela korporatyvnoho prava [Civil and Commercial Codes as the Main Sources of Corporate Law] v *Korporatyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Corporate Law of Ukraine: Textbook] (Iurinkom Inter 2010) (in Ukrainian).
13. Zhornokui Yu, 'Pravova pryroda korporatyvnykh vidnosyn: suchasnyi etap rozvytku doktryny' ['Legal Nature of Corporate Relations: the Modern Stage of the Development of Doctrine'] v *Spohady pro Liudynu, Vchenoho, tsyvilista-epokhu (do 85-richchia vid dnia narodzhennia akademika Yaroslavny Mykolaivny Shevchenko)* [Memories of the Personality, the Scholar, the Epoch Civilist (on the 85th Birth Anniversary of Academician Yaroslavna Mykolaivna Shevchenko)] (Artek 2017) (in Ukrainian).

Володимир Луць

Journal articles

14. Bohdanov E, 'Mesto korporatyvnoho prava v rosyiskoi pravovoi systeme' ['The Place of Corporate Law in the Russian Legal System'] (2016) 3 Zhurnal predprynimatelskoho y korporatyvnoho prava (in Russian).
15. Dovhert A, 'Kontseptsiiia kodyfikatsii pryvatnoho prava Ukrainy' ['The Concept of Private Law Codification in Ukraine'] (2018) Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo. Vybrani pratsi (in Ukrainian).
16. —, Kuznietsova N, 'Uchast ukrainskykh tsyvilistiv u pidhotovtsi modelnoho tsyvilnoho zakonodavstva' ['Participation of Ukrainian Civilians in the Preparation of Model Civil Law'] (1997) 1(6) Ukrainske pravo (in Ukrainian).

Volodymyr Luts

ON THE HISTORY OF DEVELOPMENT AND ADOPTION
OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE (2003)

ABSTRACT. The article analyzes significant historical aspects seen in the process of development and adoption of the Civil Code of Ukraine in 2003 (Ukraine's CC).

The aim of this article is to recreate the prerequisites and historical stages of the development and adoption of Ukraine's CC as the main act of civil legislation.

The author notes that with a view to updating the codified legislation in the private-law domain, the Ministry of Justice of Ukraine by its order created three working groups for developing the draft Civil, Family and Economic Codes; those groups worked independently of each other and this subsequently entailed certain discrepancies in legislative solution of a range of topical issues regarding legal regulation of property and personal non-property relations, in particular, under the Civil and Economic Codes.

At the same time, the author mentions that while the relevant codified acts were developed, there were discussions between civil law and economic law scholars on defining the nature of corporate legal relations and the branch to which they belong and, therefore, on the subject matter of their regulation by provisions of civil or economic law.

It is stated in the article that at the early stages of project development the key task was to determine the concept of the new Ukraine's CC, which had the form of a multi-level system, with its macro-elements placed at the top level (the idea of natural private law, correlation of natural law and law, the rule of law in the private law domain, etc.), and theories of specific institutions, their parts and separate provisions - at the bottom levels.

In determining the subject of civil law regulation in Ukraine's CC, its correlation with other branches of private law, in particular, family law became an important issue.

The author also mentions that the structure of the draft Ukraine's CC (Book Eight) envisaged certain provisions on international private-law regulation of civil relations which involve a foreign element. However, this part of the draft was excluded at the last stage of the procedure at the Verkhovna Rada of Ukraine.

As the author notes, on June 5, 1997 the draft of the Civil Code of Ukraine was adopted in the first reading (230 people's deputies voted to support it). And only January 16, 2003 became the date on which this crucially important legislative act of Ukraine – the Civil Code of Ukraine was adopted.

KEYWORDS: Civil Code of Ukraine; history of adoption; development of legislation; provision of law; civil relations; concept of legal regulation.